

Универзитет у Београду, Филозофски факултет –
Одељење за филозофију, Београд

DOI 10.5937/kultura1549039M

УДК 141.7 Ролс Џ.

141.7 Раз Џ.

172:141.7

оригиналан научни рад

ЈАВНИ УМ КАО ОСНОВА ПОЛИТИЧКЕ КУЛТУРЕ У ЛИБЕРАЛНИМ ДЕМОКРАТИЈАМА: ИДЕЈА И ПРОБЛЕМИ

Сажетак: Циљ овога рада је да се размотри идеја јавног ума онако како ју је изложио Џон Ролс у Политичком либерализму из перспективе критике Џозефа Раза, коју је изнео у тексту Суочавање са различитошћу: пример епистемичке уздржаности. Раз даје критику Ролса, који је покушавао да свој политички либерализам зајсне на основама које се не позивају на истину – што би значило да је његова теорија епистемички уздржана. Раз сматра да таква Ролсов подухват није могућ и да ће он морати да се позове на неке објективне вредности. У овом раду направљена је дистинкција између објективних вредности и вредности конституисаних сагласношћу како би се створио отклон од Разове терминологије и тиме указало на проблематичне претпоставке које се налазе у његовој критици. Наиме, овај рад заступа становиште по коме Разова критика епистемичке уздржаности јесте исправна, што значи да Ролс, онако како је конципирао своју теорију, мора да се позове на неке објективне вредности, али да то не значи, како Раз закључује, да теорија правде мора бити истинита.

Кључне речи: јавни ум, Џон Ролс, Џозеф Раз, објективне вредности, вредности конституисане сагласношћу, либералне демократије

Идеја јавног ума у савременој политичкој теорији своје корене налази у делима Канта (Immanuel Kant) и Русоа (Jean-Jacques Rousseau). Међутим, иако идеја јавног ума није тековина савремене политичке филозофије, управо је то област њене експлицитне артикулације. Они који прихватају идеју јавног ума сматрају да су људи слободни и једнаки. Једнаки смо у слободи а слободни смо зато што смо сами себи конституенти принципа којима се повинујемо. Могло би се рећи да је идеја јавног ума каквом ју је Џон Ролс (John Rawls) представио једна од интегралних делова савремене либералне политичке културе – модела по коме се објашњава и процењује политички живот једне заједнице. А управо је јавни ум онај принцип по коме би требало да се руководимо када желимо да успоставимо међусобне односе између актера у једном либералном друштву. Код Ролса стипулативна дефиниција¹ јавног ума означава оне принципе који легитимно могу бити употребљени као фундаментални у политичком животу зато што су то принципи које сви грађани могу разложно прихватити. Идеја је да не постоји никакав ауторитет (осим нашег ума) који би нас обавезивао да деламо на одређен начин.

Међутим, претпоставка било каквог облика удруживања мора у себи да садржи могућност постављања моралних и политичких правила која ће следити они који припадају том облику удруживања. Имајући то у виду, морамо да модификујемо становиште. Слобода од нас захтева да се повинујемо правилима или законима које рационално можемо сами себи поставити. Бити неслободан значи повинovati се правилима наметнутим од других, бити објекат воље другога или само пасиван део природног каузалитета. Рационална и аутономна особа дела по оним максимама, тј. субјективним принципима хтења, како их Кант дефинише у *Заснивању метафизике морала*, који могу да постану општи закон. Такав човек може да артикулише своју политичку и моралну аутономију понашајући се у складу са оним законима који се односе на опште добро. Крећући се по тој кантовској линији, може да се закључи да „идеја слободе, као регулативно правило које уређује, или учествује у одређивању,

---

¹ Стипулативна дефиниција је она којом се неком појму даје неко значење. Иако је о идеји коју носи појам „јавни ум” било говора много пре Џона Ролса, управо се сматра да је он овај појам уобличио на начин на који ће бити употребљен у овом раду.

односно чини саставни део одредбеног разлога (или можда само објашњење), *деловања* једног субјекта, у потпуности је довољна за анализу оне врсте каузалности која се подразумева, или претпоставља, у делању према *треба* концепту.² У држави постоји плуралитет религијских, моралних веровања и политичких уверења, који се односи на оно што појединац сматра за добро и исправно. Имајући то у виду, морамо поставити питање када и која ће правила бити легитимна? Они који прихватају идеју јавног ума сматрају да правила могу да буду легитимна само када су оправдана позивањем на аргументе које људи, на неком нивоу, прихватају или подржавају. Али та идеја не представља само стандард по коме правила могу да се процењују већ је то и мерило по коме појединац треба да се понаша. Оно представља модел понашања у одређеној заједници која прихвата вредности наметнуте од стране јавног ума. Ми треба да прихватамо она правила и оне обавезе за које можемо да кажемо да имају опште оправдање при њиховом конституисању као норме. Пример таквих правила је очување слободе и једнакости људи насупрот дискриминаторским законима заснованим на разлозима који се не могу рационално објаснити. Са једне стране, говорећи о јавном уму, говоримо о сагласности. Имплицитна или експлицитна сагласност оних над којима се влада је потребна за остварење политичке легитимности. А са друге стране, имамо истину – ми смислено можемо поставити питање да ли је одређена политичка или морална концепција истинита. Питање које се односи на универзални карактер оних вредности које се, оправдано или не, сматрају пожељним као основа друштва.

Чињеница је да људи у једном друштву имају различите погледе на свет који стварају један плурализам веровања о ономе што је исправно. Да би се створила и очувала стабилност друштва, потребно је да постоји један критеријум који ће омогућавати да се успоставе вредности прихватљиве за све грађане. Тај критеријум Ролс види у идеји јавног ума. Јавни ум би требало да обезбеди да битне институције друштва, које се тичу начина артикулисања воље народа, буду у складу са самом том вољом. Дакле, условно говорећи, можемо да кажемо да воља народа представља јавни ум. По Ролсу, јавни ум се односи на то како грађани виде вредности које би требало да буду инкорпорирани у саме темеље друштва. Да би могло да се уопште говори о јавном уму, мора да постоје полазне претпоставке које се тичу статуса

---

2 Babić, J. (1992) Proizvoljnost i sloboda: Kantovo zasnivanje moralnog kriterija kao kategoričkog imperativa, *Filozofski godišnjak* br. 5, Beograd: Institut za filozofiju, str. 48.

оних који би требало да одлучују. Наиме, Ролсов подухват се ослања на демократска друштва која претпостављају слободне и једнаке грађане. Сами грађани морају себи наметнути принципе које сви остали могу разложно прихватити да бисмо могли да говоримо о јавном уму. Ролс каже да је јавни ум – „ум припадника демократских народа који деле заједнички статус равноправних грађана. Предмет употребе њиховог ума је добро јавности: оно што политичка концепција правде захтева од установа основне структуре друштва и од циљева и сврха којима оне треба да служе. Јавни ум је, дакле, јаван на три начина: као ум грађана он је истовремено и ум јавности; затим, предмет који он разматра представља добро јавности и основна питања правде; и треће, он је по природи и садржају јаван, с обзиром на то да га одређују идеали и принципи изражени друштвеном концепцијом политичке правде и да се употребљава отворено на тој основи.”³ Као што можемо да видимо у наведеном цитату, структура идеје јавног ума може се поделити на три групе услова. Прва се односи на друштво и грађане тј. какво „тле” је потребно да би се јавни ум могао да се јави, док се друга односи на циљ или предмет јавног ума. А трећа целина, која се и сама дели на три потцелине, говори о „анатомији” јавног ума – ономе од чега је он сачињен. Када говори о политичкој концепцији правде, Ролс сматра да политичко у концепцији правде значи још да је „формулисана тако да се примењује на основну структуре друштва, њене најважније политичке, друштвене и економске установе као јединствена схема друштвене сарадње; да се приказује шире од било које свеобухватне религијске или филозофске доктрине; и да је разрађена у смислу фундаменталних политичких идеја које се сагледавају као део јавне политичке културе демократског друштва.”⁴

Не треба да се заваравимо и да мислимо да Ролс верује у потпуни слободу у демократији. Напротив, у демократији постоји моменат присиле, како сам Ролс наглашава. Међутим, сада би требало да видети у ком контексту се реч „присила“ користи. Присила се не односи на силу којом нпр. у ауторитарном систему владар кажњава појединце слањем на робију већ је то један облик „аргументативне присиле”. Рационалност избора одређених принципа битних за уређење друштва присиљава разложне и рационалне грађане⁵ да

---

3 Rols, Dž. (2008) *Politički liberalizam*, Beograd: Filip Višnjić, str. 254.

4 Исто, стр. 265.

5 По Ролсу, рационално се односи на примену средстава за остварење циља, тражећи најефикаснија позната средства за постизање циља али не тако да циљ мора бити остварен по сваку цену. Разложно, пак, усмерава

те принципе прихвате. И то је умност у јавном уму, умност која води ка томе да нађемо најбоље решење за успостављање друштвене стабилности, мада и таква поставка може да буде спорна. Постоје имплицитне патерналистичке тенденције изражене у суптилним наговештајима везаним за оно што се сматра исправним. То може да се илуструје идејом „језичко-експресивног патернализма *који* (С. М.) остаје на језичком изражавању патерналистичког односа према некој групи или појединцу, и не производи непосредно никакво ограничење слободе или насилно приморавање”.⁶ Аутор овог појма прави следећу дистинкцију: „Наиме, изгледа да би било умесно разликовати две врсте патерналистичког дискурса: једну која непосредно производи ограничење слободе и другу која то не чини. Пример за прву врсту је закон а пример за другу је коментар”⁷. Ови примери могу да покажу да постоји одређена опасност да патерналистички однос, иако директно не угрожава слободу, кроз коментаре усмерава на одређене закључке који нису нужно најрационалније одређење принципа али који пледирају да буду такви. На пример, саветујем ти да је боље да пристанеш на то и то. Овде имамо пример језичко-експресивног патернализма који директно не угрожава слободу, али који усмерава делање или мишљење другог ка нечему за шта онај који то говори сматра као исправно и који *верује* да би то требало да постане опште прихваћено. За Ролса је битно да се интелектуални и морални капацитети грађана упрегну у циљу стварања опште прихватљивих принципа. Разлог зашто је то битно управо лежи у темељној претпоставци демократије – а то је владавина народа. Моћ владара, у таквом уређењу је уједно и моћ народа. И због тога је потребно да постоји консензус око тих принципа. Увиђање потребе за консензусом око фундаменталних принципа повлачи за собом и некакво знање тих принципа. Ролс каже: „Политичка концепција је разложен израз политичких вредности јавног ума и правде између слободних и једнаких грађана. Као таква, политичка концепција се обраћа свеобухватним доктринама у име

на трагање за оним принципима који могу бити опште прихваћени. Ово је дефиниција рационалног и разложеног која служи само за илустровање онога о чему Ролс говори, те није потпуна. За детаљније објашњење ове дистинкције видети: Rols, Dž. (2008) *Politički liberalizam*, Beograd: Filip Višnjić, str. 82-88.

6 Prnjat, A. (2008) Crkva i paternalizam – odgovor Mihailu Markoviću, *Filozofija i društvo* br. 2, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, str. 255-256.

7 Исто, стр. 255.

тих фундаменталних вредности, тако да они који је одбацују ризикују да буду неправедни, политички говорећи.⁸

Један од тумача Ролса, Џонатан Квонг (Johnatan Quong), указује на чињеницу коју Ролс износи: „...да јавни ум захтева дужност уљудности која нас обавезује да објаснимо једни другима како су наше битне политичке позиције оправдане реферирајући на разложну политичку концепцију правде и да се уздржимо од подржавања позиција које се позивају на свеобухватне доктрине. Идеја јавног ума захтева да променимо начин понашања тако да се најбитнија политичка питања решавају позивањем на концепције правде које рефлектују само оне вредности свих грађана инкорпориране у културу конституционалне демократије... Јавни ум треба да тежи да постане политички идеал који ће конституисати једно праведно демократско друштво. Међутим, постоји и онај мали број који је неразложан и чији разлози нису у општем интересу. То не значи да ти људи немају права на слободе које уживају сви остали грађани. Али то значи да се они искључују када се говори о онима који дају суд о оправданости права и бенефиција грађанства.”⁹ Са друге стране, универзалност јавног ума се огледа у томе што су предмет његовог разматрања најфундаменталнији принципи који сачињавају битне уставне елементе (право гласа, право својине, непристрасна једнакост могућности итд.) и основна права. Све преко тога је у домену расправа и улази у сфере које се не тичу јавног ума већ питања са мањим нивоом општости а, у неком смислу, и важности у односу на целокупно друштво. Као што смо видели, друга карактеристика због које је јавни ум јавни јесте добро јавности. Уколико би неразложни и нерационални људи гледали само своје интересе или се водили интересима нејавног ума, онда би овај други захтев (јавности) био неиспуњен а самим тим и не би могло да се говори о јавном уму. Такви људи знају своје разлоге, они јесу конституенти принципа или закона, али важење тих принципа је усмерено на њихово лично добро или на добро групе којој припадају, а не опште добро свих које закони погађају. Дакле, битни уставни елементи су оправдани ако су грађани јавно конституисали те елементе полазећи од имплицитних претпоставки разложних појединаца и долазећи до фундаменталних принципа и политичке концепције правде. Јавни ум оправдава сам себе. Оправдање се базира на томе што уставни елементи нису наметнути

---

8 Rols, Dž. nav. delo, str. 288.

9 Quong, J. On The Idea of Public Reason, in: *The Blackwell Companion to Rawls*, eds. Mandle, J. and Reidy, A. D. (2013) New York: Wiley-Blackwell, p. 9.

споља нпр. од божанског ауторитета већ су дошли изнутра, од самих грађана који се служе сопственим умом. Овде се ради о политичким одлукама које се тичу свих грађана, а не само појединаца који припадају одређеној религијској или научној заједници. Ове потоње су одлуке нејавног ума, а нас се овде тичу одлуке које погађају све грађане. Дистинкција између јавног и нејавног ума односи се на домен питања која ова два облика одлучивања имају. Нејавни ум се односи на питања одређених заједница (верских, образовних итд.) које немају утицаја на друштвено важна питања. Даље, Ролс покушава да прикаже и тај други аспект његове идеје јавног ума који се односи не само на нормативни већ и на конститутивни карактер. Наиме, јавни ум се не користи само као критеријум оправдања политичког ауторитета већ он служи и као смерница грађанима како да гласају о „битним уставним елементима”,¹⁰ као и смернице свима онима (законодавцима) који утичу на остваривање вредности које је поставио јавни ум. Политичка култура либералних демократија налаже да разлози по којима се руководимо при доношењу политичких одлука у ствари буду разлози јавног ума.

Већ смо говорили о разноликости доктрина које имају грађани једног друштва. У тој разноликости мора се наћи консензус око оних фундаменталних идеја које су морално обавезујуће за грађане. Ролс сматра да то значи да грађани треба да изложе своје ставове једни другима, да схвате другачије ставове и сопственим умом дођу до неких фундаменталних принципа обавезујућих за све. Законска дужност настаје из моралне. Из дужности коришћења ума Ролс верује да постоји нешто око чега бисмо сви могли да се сложимо и да се онда на тим основама гради устав и ствара позитивно законодавство. Односи грађана у демократском друштву подразумевају разложно објашњавање и разумевање ставова уважавајући слободу и једнакост других али такође и међусобну политичку присилу коју они врше једни на друге гласањем. Сва његова настојања у излагањима јавног ума усмерена су ка налажењу те тачке око које сви разложни људи могу да се сложе. Али, то не треба схватити као потпуно слагање око неког питања. Напротив, Ролс нема илузије да је могуће доћи до потпуне сагласности око неког питања. Оно што је битно јесте да постоји искрена вера у разложност принципа који се предлажу као и поверење у принципе које предлажу други. Неопходно је да се расправа води око темељних принципа са једном дозом истинске уверености у исправност онога што предлажемо. Ролс сматра да не бисмо смели да напуштамо демократске вредности само зато што нема

---

10 Rols, Dž. nav. delo, str. 257.

потпуне сагласности. Вера постаје знање када постоји евиденција да ти принципи у које верујемо творе функционално друштво. Али овде видимо Ролсову увереност у исправност принципа за које се бори без обзира што његов подухват покушава да направи отклон од унапред одређених вредности. Проблем се јавља када грађани своје свеобухватне разложне доктрине схватају као нешто што објективно важи, што има вредност по себи. То имплицира да ће се из неполитичких вредности извучити политичке. По њему, то што им дајемо још неку подлогу не значи да ми не прихватимо и не афирмишемо услове поштовања јавног ума. Ми морамо да схватимо да политика у демократском друштву не може да се руководи оним што посматрамо као истину већ да дела по оним разлозима које сви могу да прихвате. Објашњење мора да се заснива на разложим средствима у политичком домену које ће свако моћи разумно да прихвати без обзира на то да ли неко то схвата као истину или не. Још једна тешкоћа на коју идеја јавног ума наилази се тиче питања успешности које јавни ум претендује да разреши. Он сматра да разложна и делотворна политичка концепција, базирана на јавном уму, може да утиче да неразложне свеобухватне доктрине постану разложне или да се схвати логика аргументације коју јавни ум намеће. Поставља се питање како Ролс излази на крај са овим проблемима а да остане доследан у одбијању да прихвати да концепција у себи садржи истину то јест да је епистемички уздржана?

Џозеф Раз (Joseph Raz) је један од најпознатијих критичара Ролса и то поготову у домену питања Ролсове уздржаности по питању истинитости принципа. Раз наглашава да „Ролсова епистемичка уздржаност лежи у чињеници да се он уздржава од тврдње да је његово учење о правди истинито.”¹¹ Раз даље тврди да ћемо тек ослобађањем од епистемичке уздржаности моћи да: „преокренемо везу између циља консензуалне стабилности и јединства и постизања једног правичног система сарадње између слободних и једнаких људи. Уз претпоставку епистемичке ослобођености можемо да закључимо да постизање консензуалног јединства и стабилности представља вредан циљ, јер (барем делимично) без њих не може бити правичне сарадње између слободних и једнаких људи.”¹² Основна идеја коју Раз заступа јесте да теорија правде мора бити истинита да би могла да буде теорија правде. Она мора да има моралне основе у неким објективним вредностима. По њему, епистемичка димензија јавног ума би обезбедила консензус а не консензус на основу

---

11 Raz, Dž. (2005) *Etika u javnom domenu*, Podgorica: CID, str. 76.

12 Исто, стр. 84.

рационалности и разложности различитих појединаца. Такав консензус је могућ када се говори о мање битним питањима али не и када се ради о темељним питањима друштва. Разлог томе је што консензус заснован на пукој сагласности без јаких разлога (као што је на пример истина) омогућава брзу и честу промену мишљења. Међутим, Ролсов циљ је практичне природе. Он не жели да се позива на неке истине као одреднишне тачке политичких стремљења већ да се остваре практични циљеви. А ти практични циљеви се односе на стабилност и јединство друштва који се остварују путем преклапајућег консензуса.¹³ Поред овог практичног требало би нагласити да Раз сматра да Ролсова теорија има још један аспект, а то је филозофски. Филозофска је зато што захтева сложено морално учење о правди. Из тог мноштва принципа ми бирамо неке а неке одбацујемо. Главни проблем по Разу је што принципима које не сматрамо за истините дајемо вредносну примесу. Та примеса се односи управо на сам чин избора истих јер се он ослања на наше интуитивно схватање да су вредни. На основу тога може се закључити како Раз сматра да никада заправо нећемо моћи да обезбедимо потпуно одсуство истине. Неке претпоставке ће увек бити схваћене као истините, макар имплицитно. Епистемичка уздржаност није могућа ако имамо некакву свест о ономе што је исправно. Могли бисмо да закључимо из Разових разматрања и да је само постизање сагласности око вредности могуће управо зато што постоје истините вредности које ми схватамо. Питање је уопште да ли би било могуће да разложни и рационални људи дођу до истих сазнања ако не би постојао неки заједнички именоватељ који би ту њихову рационалност и разложност „усмеравао” тиме што би афицирао когнитивне моћи појединаца. Разов аргумент, како га је он изложио, базира се на следећем: „Једна теорија правде заслужује то име просто зато што се бави питањима, тј. питањима којима се бави истинита теорија правде. У том смислу се може рећи да има много теорија правде, које су све прихватљиве до истог степена као теорија правде. Препоручити једну од њих, као теорију правде која треба да важи у нашим друштвима, значи препоручити је као праведну теорију правде тј. као истиниту, разложну или валидну теорију правде.”¹⁴ Из интуитивности тих темељних идеја – које налазимо када разматрамо фундаменталне принципе – Раз закључује да оне морају бити истините. Такво кретање

---

13 Овде о преклапајућем консензусу неће бити речи, али треба напоменути да тај појам означава ону тачку у којој се рационални и разложни актери у једном друштву слажу око неког питања. За детаљније разматрање идеје преклапајућег консензуса видети: Rols, Dž. nav. delo, str. 72.

14 Raz, Dž. nav. delo, str. 82.

ка вредностима које су нам свима прихватљиве показује неполитички карактер тих вредности. Унапред одређено добро је такво зато што оно унапред има тај статус доброг а ми само то констатујемо (или интуитивно захватамо) и инкорпорирамо у друштво. Консензус око онога што је добро је заправо слагање око онога што се сматра добрим. Није свака сагласност теорија правде већ мора да постоји та морална компонента која ће усмеравати грађане ка оним темељним вредностима ка којима би требало да теже.

Ролсово разматрање креће од чињенице, коју на више места и наглашава, да ми јесмо ограничени културом у којој смо рођени и да на таквим основама грађимо нешто што сматрамо исправним. Чини се да Разова критика игнорише тај став и да покушава да негира нешто само да би се у крајњој инстанци створила веза са истином као једином исправном основом за грађење једне теорије правде. Са тим у вези могли бисмо да кажемо и да се трећи приговор – аутономија – односи на ту истину. Аутономија значи независност теорије у односу на неку општију моралну теорију. Али шта би требало то да значи? Очигледно је да Раз и овде мисли на истиниту моралну концепцију као основу оправдања неке партикуларне теорије правде. Међутим, Ролс не сматра да је његова теорија правде нека морална концепција која би требало да се примени на свако друштво. То је једна самостална политичка теорија која се неоправдава преко односа који има са неком моралном концепцијом. Раз указује да је то „објашњење њених плитких темеља; она нема свој почетак у моралним истинама већ у датостима наше заједничке културе, које се узимају као чињенице независно од истине.”¹⁵ И овде можемо да уочимо да се Раз креће својом логиком која, како изгледа, не погађа суштину Ролсовог подухвата – а то је постизање консензуса. За политички либерализам није релевантна истина као основа оправдања за прихватање неке моралне концепције већ то оправдање долази из сагласности грађана. Морална обавеза која се јавља и код Ролса и код Раза има различито упориште. Код Ролса она се јавља као обавеза поштовања онога око чега су се сви сложили, док је код Раза то обавеза поштовања трансценденталне идеје која има објективно важење.

Да би се јасније разумела (не)оправданост Разове критике, ваљало би направити дистинкцију између вредности конституисаних сагласношћу и објективних вредности. Прво ћемо да размотримо шта која вредност значи да бисмо потом прешли на то како се оне односе на Ролсову позицију

---

¹⁵ Исто, стр. 76.

али и на Разово опште схватање теорија правде као нужно истинитих. Када говоримо о неким објективним вредностима, ми мислимо о нечему што има универзално важење. Наше схватање таквих вредности односи се на уверење да ми на неки начин увек успевамо да схватимо оно што ће бити вредно без обзира на просторно-временске околности у којима се јавља. Када користимо одређене исказе као што је нпр. убиство је лоше, ми претпостављамо да не постоји особа која се неће сложити са том констатацијом. Живот се сматра нечим интристичним, добрим и било какво његово прекидање би било нешто лоше без обзира на то у ком времену или на ком месту се тај догађај врши. Наравно, ми можемо утилитаристички (и то само по утилитаризму правила, али не и по утилитаризму поступака) да оправдавамо убиство као неопходно зарад вишег добра, али изузимајући општију слику и гледајући убиство само по себи ни утилитаристи нису склони да кажу да је оно добро по себи. Уочавамо да постоје неке вредности за које можемо да тврдимо да имају неки објективитет који не зависи од нашег схватања морала, политике или неких других свеобухватних доктрина. Оне су универзалне и саморазумљиве у смислу да сам појам убиства у себи садржи вредносну тежину. Наиме, имајући у виду различите појмове као што су дан, вода, зелено итд. те врсте појмова су вредносно неутралне. Њихово евентуално вредносно значење настаје тек у контексту реченице у којој се јављају. Међутим, убиство, сакаћење, мучење итд. такви појмови не морају да се јаве у контексту реченице да би ми према њима заузели негативан вредносни став. При самом помену тих појмова у нама се јавља једна непријатност без обзира на то како ће се оне касније употребити у реченици. Дакле, можемо да направимо једну демаркациону линију између онога што у нама изазива неко осећање и између онога према чему смо индиферентни. А та демаркациона линија је управо наша емоција. Питање које следи могло би да буде да ли на основу тога можемо да закључујемо о објективитету вредности? Под претпоставком рационалности и разложности склони смо да сматрамо да постоји карактер општости. Ако имамо функционалне когнитивне органе, испада да ћемо ми моћи, као рационални и разложни, да се сложимо око одређених ставова и вредности. Користећи аналогију, могли бисмо да функционалне когнитивне органе упоредимо са функционалним органима опажања. Две особе посматрају једну зелену таблу и ако обе имају функционалне органе опажања – очи, обе особе ће рећи да је табла зелена. Дакле, сложиће се око нечега што егзистира у свету. Даље, ми ћемо на основу тога закључити објективитет „зелености” табле. Наравно, постоје расправе око тога да ли „зелено” припада

објекту или не, у које ми у овом раду нећемо улазити, али чак иако припадамо другој струји, мораћемо да се сложимо да постоји објективитет нпр. светлосних таласа одређене фреквенције који падају на нашу ретину и стварају доживљај зеленог. Ако постоји неко слагање више људи око нечега, на некој тачки наћи ћемо објективан разлог који омогућава то слагање. На сличан начин, рационални и разложни људи употребом свога ума долазе до одређених принципа око којих се сви слажу. Прихватањем ставова људи које перципирамо као такве, а претпостављајући да и сами припадамо тој групи, сматраћемо да су и они дошли до онога до чега смо и ми дошли а то су они принципи који омогућавају правилно функционисање друштва. Дакле, сматрамо да постоји она тачка око које ћемо се сви сложити.

Са друге стране, постоје вредности конституисане сагласношћу. Ми њих сами постулирамо за разлику од објективних вредности. Објективне вредности, на неки начин, саме себе нама намећу у смислу да ми не бирамо њих већ оне нас док вредности конституисане сагласношћу ми сами бирамо и по потреби ревидирамо. Вредности конституисане сагласношћу су нпр. не треба писати графите по зградама. Једној скупини људи то може да изгледа ружно и, можда, анархистички, док ће другој бити један посебан вид уметничког израза. Али, ови први неће претендовати да своје ставове представе као опште вредности које несумњиво важе. Пре ће рећи како они могу да разумеју потребу алтернативне сцене да изразе свој бунт против друштва, али да они не могу да схвате уметничку вредност таквог израза. Или ће просто рећи да им се графити не допадају. Сва разматрања везана за вредности конституисане сагласношћу ће се одвијати у кругу субјективног доживљаја без покушаја објективизације, без покушаја да се такве вредности поставе као опште важеће у свим културним, социјалним и временским контекстима. Наравно, и овде говоримо о разложним и рационалним људима, али касније ћемо видети шта се дешава ако појединци нису разложни и представљају потенцијалну претњу за друштвену стабилност. Наше слагање око таквих вредности имаће за основу фундаменталне вредности као оријентир онога што је исправно. Када бисмо одбацили све те партикуларне вредности, остале би само објективне које желимо да инкорпорирамо у наше праведно друштво. Дакле, као основа за праведно друштво узимају се оне објективне вредности које претендују на универзалност а све после тог нивоа припада вредностима конституисаних сагласношћу као „финије“ подешавање друштвених норми. Могло би се приговорити да, ако постоји консензус око вредности конституисаних сагласношћу, да би оне могле да потпадају,

заправо, у објективне вредности. Као у примеру групе људи која верује да је религијска догма коју они прихватају истинита. Сведоци смо многих који покушавају да наметну одређена уверења другима. Такав приговор, наиме, не погађа суштину из следећих разлога: Потрага за преклапајућим консензусом заснива се на истинској вери, разложних и рационалних, да и други могу да прихвате фундаменталне принципе. Постоји суштинска разлика између иницијалних осећања оних који говоре о објективним вредностима, начину на који се оне формирају и вредности које су конституисане сагласношћу. Пошто се говори о разложним и рационалним људима, нпр. религијске догме неће моћи да имају статус идеја фундаменталних за друштво јер неће моћи да постоји истинска вера да ће сви моћи да их прихвате. Видели смо Разову позицију која се тиче Ролсовог подухвата, међутим требало би сад размотрити и неке ауторе који сматрају да Разова критика епистемичке уздржаности не стоји тј. да разовски схваћен политички либерализам не води епистемичкој уздржаности. Серфин (Nick Serafin) сматра да Раз не може да Ролсу припише истину као основу његове теорије правде из два разлога:

„Прво, Ролс тврди да се политички либерализам може извући из сваке разложне свеобухватне доктрине. Пошто се политички либерализам може добити из заједничке претпоставке правде свих оних над којима се та правда примењује, нема потребе за претпоставком истине.

Други разлог зашто политички либерализам не захтева претпоставку истине се односи на Разово схватање природе везе између политичке и моралне филозофије.”¹⁶ Када би правда захтевала истину, онда би основнија филозофска (у овом случају, морална) питања морала да буду одговорена пре покушаја успостављања политичке филозофије. А одговор на та базичнија питања, како Раз имплицира, ће „водити и делимично одредити одређену теорију правде.”¹⁷ Међутим, оно што је спорно у Ролсовом подухвату је питање претпоставке друштвеног уређења од којег почиње своје разматрање. Као што смо већ нагласили, он претпоставља демократско, уставом уређено друштво. Такво друштво у себи садржи неке претпоставке онога што је исправно. Може се поставити питање да ли је оно исправно зато што је објективно постојеће као исправно, или је исправно зато што смо се сагласили са тим да је то исправно? Питање демократских

---

16 Serafin, N. (2007) *A Public Faith: Political Liberalism and the Problem of Epistemological Apstinance*, MO: University of Missouri Press, p. 7.

17 Serafin, N. (2007) *A Public Faith: Political Liberalism and the Problem of Epistemological Apstinance*, MO: University of Missouri Press, p. 8.

вредности је питање заузимања става према статусу истине – да ли су вредности у демократском друштву објективно истините, или су конституисане сагласношћу? Када прихватамо неке вредности, ми имплицитно претпостављамо да су оне објективне у смислу у којем смо говорили у горњим редовима. А тај смисао се ослања на чињеницу да због тога што смо се сви сагласили са њима, закључујемо да су оне објективне. Такве вредности артикулишу се преко основне структуре друштва. Проблем који се јавља за Ролса везан је за оне иницијалне претпоставке његове теорије правде – друштвеног уређења као демократског и претпоставке да су људи рационални и разложни. Ако бисмо замислили неко тиранско друштво нерационалних и неразложних људи који имају свој поглед на свет, где су убиства оправдана, где се ситна крађа кажњава одсецањем руке итд., склони смо да кажемо да не постоје принципи правде који важе. Одговор на питање зашто не важе принципи правде би био зато што се не испуњавају вредности око којих могу сви да се сложе. А већ смо указали да је потребно да оне буду истините, тј. опште важеће да би људи могли да се сложе. Чини се да Ролсов подухват претпоставља објективитет вредности. Објективне истине као фундаменталне за Ролсов подухват показују се управо у његовим иницијалним ограничењима сфере у којима теорија правде важи, тј. у домену политичког либерализма. С једне стране, имамо Ролса, који покушава да своју теорију ослободи метафизичких претпоставки, као што је концепт истине, те да његов подухват учини практично применљивим. С друге стране, Раз сматра да свака теорија правде мора да буде истинита да би била важећа. Покушаћу да покажем да ни један ни други аутор не успевају у потпуности да заснују своје схватање користећи се конклузивним аргументима. У неком најопштијем смислу заједница која је стабилна, која функционише и која има неку своју „унутрашњу логику” уређења може се назвати друштвом. Примењивање правила на одређеној скупу људи која их прихвата и покорава им се омогућава стабилност, функционалност и јединство. Ми смо и у горњим редовима навели Ролсово схватање „добро уређеног друштва” као друштва у коме постоји консензус. Ако постоји консензус који омогућава стабилност и нормално функционисање без обзира на вредности тог друштва, онда важи неки облик теорије правде. Ролсов подухват проширивања политичког либерализма у себи садржи неке објективне вредности које он жели да имплементира у друштво. Долази до раскорака између његове теорије правде, политичког либерализма са једне стране, и покушаја одбацивања вредности као истинитих. Тај подухват не може да се разматра у практичном

контексту јер он унапред претпоставља вредности као исправне (нпр. слободу) а самим тим им даје карактер истинитости – ми прихватамо то јер је исправно а то је исправно јер је универзално истинито. Међутим, ово се ограничава на Ролсов подухват. На овој идеји водилих ни Разова аргументација не успева да одговори на питање зашто теорија правде мора бити истинита. Ако посматрамо једно функционално друштво које има, из спољашње перспективе, потпуно сурове принципе делања, нема ниједног јаког разлога који приморава да намећемо оно за шта сматрамо да је истинито. Упитно је да ли је уопште и могуће да сазнамо нешто што би било истинито. Нормални когнитивни органи нас уверавају да постоје објективне истине које можемо да сазнамо, али како да знамо да су наши когнитивни органи функционални. Како да знамо да смо дошли до онога истинитог? Свима је позната пракса убијања слабих новорођенчади у Спарти, као и згражавање Атињана над тиме. Да ли ми можемо да закључимо из тога да су сви Спартанци имали нефункционалне когнитивне органе који нису успели да захвате објективне истине? Не можемо. Једини закључак је да је у том друштву владала сагласност везана за различите праксе које можда саме по себи нису биле оправдане али су омогућавале да се од Спарте створи функционално друштво.

У овом раду представљен је Ролсов подухват у вези са приказивањем идеје јавног ума и испитана је снага његове позиције. Правећи дистинкцију објективних вредности и вредности конституисаних сагласношћу у овом раду је покушано прављење отклона између вредности које уистину јесу истините, али које не морају, како Раз сматра, да буду основа теорије правде. Његов подухват је непотпун у смислу што он, са правом, Ролсу приписује објективне вредности које морају бити инкорпориране у његовој теорији, али то генерализује као опште важећи принцип – истина као нужан услов теорије правде. Наивни идеалисти би могли да сматрају да ће те објективне вредности бити део теорија правде, али у стварности то није случај. Постоје партикуларне истине које важе од друштва до друштва, које чине да одређено друштво функционише а емпирија нам говори да било какво спољашње наметање вредности доводи до општег расула и ствара потпуно супротне ефекте од жељених. Људи се генерално слажу око тога шта је исправно а шта није. Чак и велики крвници Хитлер, Стаљин, Пол Пот итд. су сматрали да убиство јесте лоше, али да је потребно да би се постигао виши циљ. Инкорпорирање истинитих вредности би било могуће у идеалној стварности где постоји усклађеност принципа. Избори које морамо да доносимо доприносе одступању од оних вредности које сматрамо за исправне, али

само да бисмо постигли неке вредности које такође узимамо за исправне, са можда јачом снагом. Унапред одређене одлуке су гаранте нестабилности када хоћемо да тек уредимо друштво. И Ролсова теорија, када би се применила на неко ново друштво, била би неуспешна. Практично говорећи, подухват политичког либерализма је могућ само у већ постојећим демократским друштвима. А ако хоћемо да постављамо принципе правде, онда морамо да желимо да подухват проширимо као опште важећи или да га ревидирамо да буде опште важећи, без обзира на дате контексте у којима би требало да важи.

ЛИТЕРАТУРА:

Babić, J. (1992) Proizvoljnost i sloboda: Kantovo zasnivanje moralnog kriterija kao kategoričkog imperativa, *Filozofski godišnjak* br. 5, Beograd: Institut za filozofiju.

Prnjat, A. (2008) Crkva i paternalizam – odgovor Mihailu Markoviću, *Filozofija i društvo* br. 2, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.

Quong, J. On The Idea of Public Reason, in: *The Blackwell Companion to Rawls*, eds. Mandle, J. and Reidy, A. D. (2013) New York: Wiley-Blackwell.

Raz, Dž. (2005) *Etika u javnom domenu*, Podgorica: CID.

Rols, Dž. (2008) *Politički liberalizam*, Beograd: Filip Višnjić.

Serafin, N. (2007) *A Public Faith: Political Liberalism and the Problem of Epistemological Apstinence*, MO: University of Missouri Press.

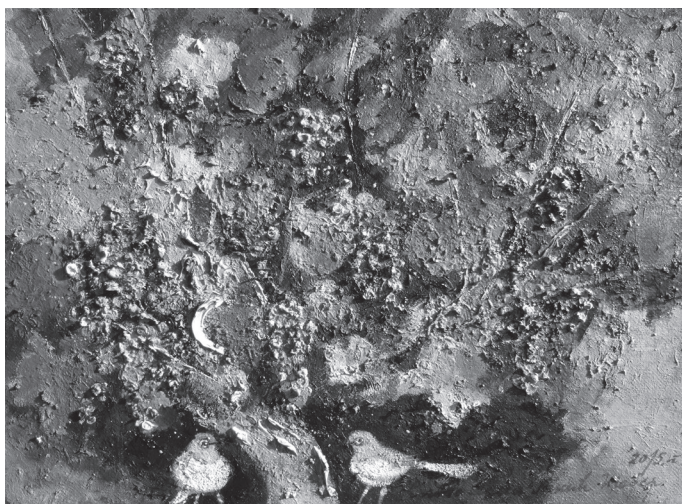
Stefan Mićić
University in Belgrade, Faculty of Philosophy –
Department of Philosophy, Belgrade

PUBLIC REASON AS A BASIS OF POLITICAL CULTURE
IN LIBERAL DEMOCRACIES: IDEAS AND PROBLEMS

Abstract

The main purpose of this work is to present the idea of public reason as we can find it in John Rawls's Political Liberalism, partly from the perspective of Joseph Raz's critique which he presented in his work "Facing Diversity: The Case of Epistemic Abstinence". Raz critiqued Rawls, who tried to ground his political liberalism on the basis which does not need the truth - which means that his theory is epistemically abstinent. Raz considers that this is not possible and that theory must have its foundation in some objective values. This paper will show a difference between objective values and values constituted by concord, in order to differentiate from the terminology of Joseph Raz and to point out his problematic assumptions. I will also represent standpoint from which Raz criticism of epistemic abstinence is justified, which means that Rawls has to find some objective values although that does not mean, as Raz concludes, that a theory of justice must be true to be a theory of justice.

Key words: *public reason, John Rawls, Joseph Raz, objective values, values constituted by concord, liberal democracies*

Слободанка Ракић Шефер,
Јесења палета старог чокоћа, уље на платну, 2015.